

Oponentský posudek na dizertační práci Mgr. Ludmily Halajové, na téma

Autonomní zbraňové systémy v mezinárodním humanitárním právu

Autorka si pro svou dizertační práci zvolila velmi aktuální a zároveň i náročné téma na jeho odborné zpracování. Autonomní zbraňové systémy (Automated Weapons Systems – AWS) představují zcela nový fenomén, který není v mezinárodním právu zatím plně uchopen. Důvodem je jednak stále progresivní rozvoj autonomních zbraňových systémů, jednak rozkol mezinárodního společenství, jak k tomuto novému fenoménu v mezinárodním právu přistoupit. Specifikem AWS je skutečnost, že jsou (budou) schopny vybrat vojenský cíl a spustit zbraňový prostředek, který tento cíl zasáhne bez jakékoli lidské interakce. Tedy nejedná se pouze o další nový zbraňový prostředek nebo způsob vedení boje. Plné nasazení AWS může natolik změnit dosud daná „pravidla hry“, ve kterých centrálním prvkem bylo vždy rozhodnutí jednotlivce, že AWS představují zcela nový a specifický koncept vedení nepřátelství, ve kterém bude chybět lidský dohled a úsudek vojenského velitele flexibilně reagující na proměny bojové situace a bojiště.

I když bývá uváděno, že nasazení systémů AWS v rámci vedení bojové činnosti může přinést řadu značných výhod pro válčící stranu (např. ochrana života vlastního vojenského personálu, absence strachu a emočních výkyvů jinak běžných u příslušníků ozbrojených sil válčících stran, rychlé rozhodování dle stanoveného programu, přesné splnění daného rozkazu), všechny tyto „výhody“ mohou přinést řadu nevýhod pro druhou válčící stranu, ale i představovat značné ohrožení pro civilní obyvatelstvo zasažené ozbrojeným konfliktem. V určitých případech se užití AWS může obrátit i proti straně v ozbrojeném konfliktu, která jej nasadila k podpoře své bojové činnosti (např. podstatná změna okolností, ke které dojde během bojové situace). Z tohoto důvodu je zcela zásadní, že se autorka ve své práci zaměřila nejen na možnosti aktuální regulace AWS skrze platné mezinárodní humanitární právo (MHP), ale také se poměrně detailně věnovala aktuálně diskutovaným možnostem specifické regulace AWS na mezinárodní úrovni.

Vzhledem k tomu, že komplexní odborné zpracování této problematiky v ČR chybí, je potěšující, že si autorka pro svou dizertační práci vybrala právě toto významné a z hlediska vedení bojové činnosti zásadní téma.

Formální stránka práce a využití zdroje

Práce je po formální stránce rozdělena do šesti (6) částí. První část se zaměřuje na definiční vymezení užitých pojmů, tj. co to jsou autonomní zbraňové systémy. Dále osvětluje rozdíl mezi automatikou a autonomií a uvedla přehled typologie AWS. Druhá a třetí část uvádí AWS do kontextu

stávajících zakázaných prostředků a způsobů vedení ozbrojených konfliktů. Ve čtvrté části se autorka zaměřuje na problematiku procesu právního rozboru nových druhů zbraní v souvislosti vývojem a pořízováním AWS. V páté části se autorka věnuje problematice odpovědnosti, a to zejména odpovědnosti státu za mezinárodně protiprávní chování a individuální trestní odpovědnosti. Poslední, šestá část se věnuje způsobu regulace AWS na mezinárodní úrovni a aktuálnímu vývoji v této oblasti.

Při zpracování práce autorka velmi dobře pracovala se zdroji. Využila značný soubor primárních pramenů mezinárodního práva (mezinárodní úmluvy, judikatura řady mezinárodních, ale i vnitrostátních soudů, dokumenty a rezoluce a odborné zprávy OSN a MVČK, národní pozice jednotlivých států) i sekundárních pramenů práva (monografie, odborné články, odborné studie nevládních organizací a výzkumných ústavů). Z hlediska jazykového je práce velmi dobře napsána bez gramatických chyb. Práce působí komplexním dojmem a je zde vidět snaha autorky poskytnout ucelený pohled na tuto stále se vyvíjející a komplikovanou problematiku.

Z odborného hlediska lze jako určitou výtku uvést, že v momentě, kdy autorka uvádí „*někteří autoři jsou přesvědčeni...*“ (např. str. 49), by bylo dobré, buď do textu nebo do poznámky pod čarou, uvést, kteří autoři to jsou. Obdobně pokud autorka v textu uvádí specifickou informaci, např. „*některé typy zbraní jsou dokonce zakázány mezinárodním obyčejovým právem*“ (str. 48), pak by bylo vhodné text konkretizovat v poznámce pod čarou, uvedením typu zbraně do závorky apod.

Cíle práce a metodologické aspekty

V pěkném a dobře strukturovaném úvodu práce autorka vymezila ambiciózní cíl, kterým je „*nabídnout čtenáři co nejkomplexnější vhled do problematiky vývoje a použití autonomních zbraňových systémů v kontextu ozbrojených konfliktů*“ (str. 2). I když je cíl práce pojat velmi široce, je zřejmé, že v rámci úctyhodného rozsahu 268 stran se autorce tento cíl obsahově podařilo naplnit. Téma je z odborného hlediska velmi dobře představeno. Pro zpracování práce autorka zvolila doktrinální právní analýzu, se kterou velmi dobře pracovala. Přínosem práce je, že i když problematika AWS přináší řadu otázek nebo nejednoznačných odpovědí, autorka se na řadě míst snaží nabídnout svůj názor nebo komentář, a přináší tak vlastní kritické zhodnocení daného přístupu či formuluje vlastní doporučení.

V úvodu práce autorka vymezila, že práce se bude soustředit výhradně na kontext ozbrojených konfliktů, neboť „*zájem mezinárodního společenství i odborné veřejnosti o autonomní zbraňové technologie je motivován převážně jejich vojenským využitím*“ (str. 1). Obdobně v další části autorka uvádí, že je předpoklad, že AWS budou „*převážně používány v kontextu mezinárodních nebo vnitrostátních ozbrojených konfliktů*“ (str. 45, str. 166). I když je více než pochopitelné (s ohledem na snahu o komplexní zpracování), že autorka omezila právní rámec rozboru na MHP, které reguluje vedení ozbrojených konfliktů, bylo by zároveň dobré, aby si autorka byla vědoma, že tak jako u

bezpilotních prostředků i AWS budou státy nejspíše nasazeny i v rámci tzv. boje proti terorismu, který se často odehrává mimo rámec MHP, tj. ne v situaci ozbrojeného konfliktu. Při případné publikaci této práce by bylo dobré tento rámec adekvátně reflektovat.

Obsahová stránka práce

V první části doktorandka vyjasňuje užitou terminologii, poskytuje přehled možných definic AWS, a to za situace, kdy mezinárodně přijatá definice chybí. Dále autorka osvětluje rozdíl mezi automatikou a autonomií a podává přehled zásadních charakteristik systémů z hlediska jejich praktického fungování. Tato část velmi ilustrativně popisuje, co jsou to AWS a jaká je jejich typologie, a poskytuje zajímavý vhled do možných způsobů jejich fungování a operačního nasazení. V této části práce autorka uvádí, že „z diskusí na mezinárodních fórech dlouhodobě vyplývá závěr, že s takovými plně autonomními systémy se spíše nepočítá (z praktických i politických důvodů)“ (str. 45), a že tedy do fungování zbraňových systémů bude vždy nějakým způsobem zapojen lidský faktor. K této části uvádím, že vzhledem k překotnému vývoji v oblasti AWS a skutečnosti, že řada států již nepochybně má takový systém vyvinut, avšak informace o něm zatím nejsou veřejné, je lepší zaujímat méně kategorické postoje. Již v březnu 2021 bylo v Libyi experty OSN zdokumentováno užití útočného autonomního dronu typu „STM Kargu 2“, který byl naprogramován zaútočit na cíl bez spojení mezi operátorem a municí.

V druhé části práce se autorka zaměřila na rozbor AWS v kontextu zakázaných prostředků vedení ozbrojených konfliktů. V této části autorka po provedené analýze obecného pravidla zákazu nerozlišujících zbraní a zbraní způsobujících nadměrná zranění a zbytečné útrapy nabízí přehled základních mezinárodních úmluv obsahujících zvláštní zákazy konkrétních druhů zbraní. V kontextu AWS je přínosný čtvrtý oddíl této části, který se věnuje aplikaci pravidel na AWS. Zde autorka správně uvádí (připomíná), že prozatím nebyla přijata žádná zvláštní mezinárodní úmluva zakazující či omezující použití AWS.

V části třetí se autorka věnuje rozboru AWS v kontextu zakázaných způsobů vedení ozbrojených konfliktů. Zde se autorka věnuje rozboru aplikace základních zásad a principů MHP v kontextu užití AWS. Práce se poměrně detailně věnuje i složité otázce přímé účasti civilistů na nepřátelství. Autorka zde správně dospěla k názoru, že použití stávající úrovně AWS v ozbrojeném konfliktu je zatím plně kryto stávajícími normami MHP. Je potěšující, že v závěru neopomněla zdůraznit, že stávající MHP je cíleně vystaveno na určité míře uvážení, tj. manévrovacího prostoru velitele, které při použití AWS nemůže být naplněno. Na str. 69-70 autorka uvádí, že podle studie MVČK lze pro účely zásady rozlišování příslušníky ozbrojených sil státu obecně označovat za komatanty i ve vnitrostátním ozbrojeném konfliktu, a to vzhledem k tomu, že jsou legitimním cílem nepřátelských akcí. Toto tvrzení

je však nepřesné, neboť legitimním cílem nepřátelských akcí jsou komatanti pouze v situaci mezinárodního ozbrojeného konfliktu. V situaci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu příslušníci ozbrojených sil státu nejsou legitimním cílem nepřátelských akcí a osoba na ně útočící může naplnit znaky trestného činu. Právo užití zbraně v situaci vnitrostátního ozbrojeného konfliktu vychází primárně z vnitrostátního práva.

Na str. 91 autorka uvádí, že *„Martensova klausule a zásady lidskosti či vojenské nutnosti tedy pravděpodobně nebudou příliš návodné ve vztahu ke konkrétnímu použití AWS, resp. konkrétní bojové operaci. Mohou sice sloužit jako určité doplňkové korektivy v problematických situacích, pro jejich řešení, ale přece jen budou hledisky příliš abstraktními“*. Toto je však nepřesné a zavádějící tvrzení, neboť v praxi je zejména zásada vojenské nutnosti integrální součástí rozhodování v rámci tzv. zaměřovacího cyklu (targeting cycle). V kontextu aplikace AWS je zejména přínosný třetí díl této části, který se věnuje aplikaci zásad MHP na AWS. Zde autorka správně uvádí, že klíčová je hlavně aplikace zásady rozlišování, kdy klíčové bude, aby AWS mělo *„pokročilou schopnost pozorování a rozpoznávání, ale také schopnost získané informace zpracovat a odpovídajícím způsobem rozhodovat a reagovat“* (str. 93), což bude klást velké nároky na technické a softwarové vybavení daného systému, ale i využití umělé inteligence. Na str. 94 autorka uvádí rozeznávací znak „červený lev a slunce“, zde je vhodné doplnit, že tento znak se v praxi již nepoužívá, neboť Irán již přijal znak červeného pŕlměsíce.

Čtvrtá část práce se poměrně detailně věnuje problematice právního rozboru nových druhů zbraní v kontextu AWS. Tato část obsahuje pěkný a ucelený rozbor práv a povinností vyplývajících z aplikace čl. 36 Prvního dodatkového protokolu a zároveň i praxe států sdílejících informace o způsobu a metodice provádění takovýchto rozborů.

Pátá část práce se věnuje problematice odpovědnosti státu za mezinárodně protiprávní chování a individuální trestní odpovědnosti jednotlivce. Odpovědnost státu v souvislosti s nasazením AWS je zde řešena v kontextu Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodní protiprávní chování přijatého VS OSN v r. 2001. Určitým nedostatkem je, že individuální trestní odpovědnost je v této práci pojata zejména z pohledu mezinárodního práva trestního, místo prioritně z pohledu MHP, který si autorka v úvodu své práce vytyčila jako klíčový právní rámec (např. definice válečného zločinu viz případ Tadič (ICTY), či identifikace, jaké jednání naplní znaky válečného zločinu s odkazy na Římský statut Mezinárodního trestního soudu či ICTY, místo na ustanovení Ženevských úmluv a Dodatkového protokolu např. str. 170, odpovědnost velitele na str. 179 je uvedena v kontextu mezinárodního trestního práva bez zmínky základů odpovědnosti v MHP apod.). V tomto kontextu je nezbytné mít na paměti, že mezinárodní právo trestní a MHP jsou dva různé, i když se vzájemně doplňující odvětví mezinárodního práva. Na str. 167 autorka uvádí *„Ženevské úmluvy a jejich Dodatkový protokol I.*

nepracují výslovně s pojmem válečné zločiny“, což není přesné tvrzení, neboť čl. 85 odst. 5 Prvního dodatkového protokolu uvádí, že vážná porušení ŽÚ a DP jsou považována za válečné zločiny.

Šestá část práce je věnována shrnutí aktuálního vývoje snah o regulaci AWS na mezinárodních fórech. Tato část představuje pěkný a ucelený souhrn mezinárodních iniciativ k regulaci AWS, zmiňuje jak práci v rámci Úmluvy o zákaz některých konvenčních zbraní, tak zprávy zvláštních zpravodajů OSN P. Alstona a Ch. Heynse, ale i pozici významného „ochránce MHP“, Mezinárodního výboru Červeného kříže a také pozice jednotlivých států.

Závěry a otázky k zodpovězení při obhajobě

Předložená práce představuje výborně zpracovanou odbornou práci. Doktorandka prokázala velmi dobrou orientaci v komplikované problematice. Stylem zpracování autorka osvědčila schopnost vědecké práce, kdy použité zdroje, velmi často existující pouze v anglickém jazyce, dokázala analyticky zpracovat a kriticky zhodnotit. Vzhledem k tomu, že v ČR se jedná o téma nové a z právního hlediska velmi málo odborně zpracované, může práce mít odborný přínos i pro širší veřejnost. Předložená dizertační práce splňuje vědecké i metodologické požadavky kladené na práce tohoto typu na Právnické fakultě UK. Dizertační práci **doporučuji** k ústní obhajobě, během níž by se doktorandka mohla vyjádřit k následujícím dotazům:

- Na str. 67-68 autorka uvádí, že „*MHP omezuje použití způsobů vedení ozbrojeného konfliktu třemi **základními zásadami**, a to zásadou rozlišování, zásadou proporcionality a zásadou prevence“*. Obdobně viz str. 88. Proč považuje právě tyto zásady za základní? Z čeho toto dělení vychází a proč „*zásadu vojenské nutnosti, zásadu právní regulace války a lidskosti“* považuje za **obecné zásady** MHP. V čem vidí autorka rozdíl mezi základními a obecnými zásadami MHP?
- Na str. 95 autorka uvádí, že „*některé skupiny osob patřící k různým neziskovým a humanitárním organizacím poskytujícím první pomoc a zdravotnické služby během ozbrojeného konfliktu, mohou stát mimo definici“* – zdravotnického a duchovního personálu. Může autorka uvést, které skupiny má na mysli a jaký by byl jejich status podle MHP?
- Na str. 95 dále autorka zmiňuje databázi rozpoznávacího softwaru pro AWS. Zde uvádí, že kromě základních rozeznávacích znaků by mělo být možné do dané databáze nahrát i další odlišující znaky „*jiných uznaných skupin“*. Zde by bylo vhodné blíže vysvětlit tento návrh a uvést konkrétní příklad.

V Praze dne 15. srpna 2022

JUDr. Petra Ditrichová, Ph.D.